

UDC 811.16.2:81'27:81'373.45

PROPER NAMES OF ORIENTAL ORIGIN IN OFFICIAL REGISTRY WORK IN UKRAINE

N. Zub (Rudenko)

PhD (History)

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

rudenkonatalie@yahoo.com

O. Khamray

DSc (Philology), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

akhamray@yahoo.com

This article provides an overview of general trends in the transliteration of proper names of Oriental origin in Ukrainian and the ways to avoid misunderstandings and reduce the difficulties associated with this. The issue of the up-to-date spelling of such proper names in official documents is considered separately.

The most “problematic” are names and proper names that have been affected by the following:

- borrowing from the Russian language;
- Russian tradition of spelling;
- change of family names according to tradition (transition or return to the “historical” form of proper names according to the original traditions of own nation);
- transcription and transliteration: the problem is related to use of graphic means of different languages for the recording, aggravated by the lack of analogies in the graphic fixation of respective phonemes and graphemes;
- the absence of a family name in the national tradition which poses the following problem: how to adhere to a three-element model of name recording in Ukrainian documents;
- a person having several names, as well as the non-declination of certain components of the full form of proper names in the Ukrainian language;
- lack of respective phonemes and graphemes in the Ukrainian language;
- parts of speech in the source language that have no equivalent in Ukrainian (for example, the article);
- traditions of registry work, typical mistakes, when the transcription (transliteration) is made from the European language in a bilingual document.

Some of these issues are related not only to the “remote nations of the Orient”, but also those who have been residing in Ukraine for quite a long time.

The archive documents confirm the long-standing issue of specific problems in the form of recording the proper names in the documents. The subject of using proper names of oriental origin was among areas of interest of Academician A. Yu. Krymskyi. During his ethnographic research, he paid attention to the names and surnames of the Arabs among his other studies. His handwritten notes confirm he was collecting materials and recording his own observations in this area. The scholar aimed to collect and systematize, and in the future, perhaps, to continue working on them.

© 2020 N. Zub (Rudenko) and O. Khamray; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

For this purpose, A. Krymskyi used a specific system of transcription, which is close to the phonemic, but sometimes has the features of phonetic or practical transcription. As a rule, the practical transcription is used to transcribe units of speech of one language by standard means of another one and is entirely determined by the graphic system of the latter therefore should not contain additional characters.

In the transcription used by A. Krymskyi there are special additional symbols, but their use is optional and occasional. The reason for this might be that the practical transcription, on the one hand, should give the unsophisticated reader an idea of the sound of proper names, and on the other, to convey their sound as close as possible to the original, so the scientist used additional characters though inconsistently.

The scientist analyzes the Arabic classical model of proper names, which has covered all Arab countries, and its main components.

Within our study we have considered some specific examples of surnames of Oriental origin, which can serve as illustrative material to outline the situation in general.

As of today, we can say that despite the presence of a number of studies of Oriental onomastics various aspects, the comprehensive studies that take into account both the problem as a whole and its regional specifics are practically absent. Similarly, there are no general rules for the practical transcription of names of Oriental origin in the Ukrainian language.

To solve this problem, a comprehensive approach is required involving specialists from various fields of knowledge to developing a standard of Ukrainian practical transcription of names of Oriental origin in order to streamline the practice of its use in the space of the Ukrainian language usage.

Keywords: differences in the structure of surname groups of different origins, practical transcription, proper names and geographical names of Oriental origin in the Ukrainian language, regional and ethno-confessional features of surname-name groups

ВЛАСНІ ІМЕНА СХІДНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ОФІЦІЙНОМУ ДОКУМЕНТООБІГУ УКРАЇНИ

Н. М. Зуб (Руденко), О. О. Хамрай

Україна – поліетнічна та багатонаціональна держава. Сьогодні – це батьківщина великої кількості представників народів Сходу, які прагнуть адаптуватися та інтегруватися в українське суспільство, і наша держава сприяє їм у цьому.

Чи не найважливішим засобом, що виражає та підтверджує ідентифікацію особи в офіційних документах, є її особове ім'я. Як зазначають у вступі до свого словника імен дослідники Л. Скрипник та Н. Дзятківська: “Особове ім'я – це юридично зафіксоване слово, за допомогою якого (разом з формою по батькові та прізвищем) здійснюється індивідуалізація, чи, як то кажуть фахівці, легалізація особи” [Скрипник, Дзятківська 2005, 14]. Тобто сучасна українська традиція і законодавство фіксують так звану тричленну формулу власного імені людини. Та історія і практика вивчення питання показує, що не всім народам світу притаманна саме ця формула. У кожного вона своя. Відмінності, як і особливості, а втім – і аналогічність формули мають завжди якісь історичні тенденції з життя народу, що відбилися і на власних іменах представників цього народу.

У дослідженні питання вивчення історії формування та вживання власних імен переплелися і взаємодіють разом декілька галузей науково-практичної сфери, серед яких основоположними є такі: історія (як формувалася і використовується система власних імен, вплив історичних чинників, що привів до трансформації чи запозичень), культурологія (роль традиції та особливості сьогодення), мовознавство (правопис та вивчення; порівняльний аналіз, переклади), правознавство (право людини на власне ім'я тощо) та діловодство (використання та застосування на практиці здобутків вищевказаних галузей).

Одним із складників процесу ідентифікації громадянина є отримання документів, що посвідчують особу. Втім, є низка питань, які інколи створюють перепони на

цьому шляху. Причиною цього часто є різниця у філологічній та юридичній термінології окремих понять, де неабияку роль відіграють традиції передачі власних імен у різних країнах. Вони склалися в різний час, ввібрали в себе надбання та світогляд різних культур. Сьогодні ж потребує пошуку відповіді на запитання щодо їхнього застосування в узгодженні з українським законодавством та мовними нормами нашої держави.

Метою нашої розвідки є спроба огляду загальних тенденцій, що викликають такі непорозуміння та призводять до труднощів у роботі багатьох інституцій. Завданням відповідно відбір та характеристика типових положень, що допоможуть усунути такі неузгодження. Центральні позиції займають питання вибору варіантів графічної передачі власних імен, пошук розв'язання проблем літературної норми. Ці матеріали будуть цікавими для філологів, мовознавців, перекладачів, істориків та працівників державних установ, що працюють у відповідних державних закладах.

Проблеми передачі власних назв фіксуються в науковій літературі, статтях дослідників. Питання не нове і в теорії, і в практиці. Дослідники зустрічаються з цією проблемою і при роботі з джерелами. І це питання нерідко становить певні труднощі. У сучасних теоретиків є прагнення певним чином уніфікувати правопис окремих власних назв, а водночас дійти до спільного знаменника в написанні тих чи інших слів та термінів відповідно до сучасного українського правопису, зберігаючи при цьому автентичність та традицію передачі на письмі, що існувала до цього. Це особливо значуще для тих випадків, коли власні імена (історичних, культурних, державних діячів тощо) різняться в графічній передачі. І до того ж такі питання розглядаються дослідниками не лише стосовно країн і народів Сходу.

Окремо стоїть питання сучасного правопису власних імен у документах державного зразка, що потребує максимальної точності та узгодженості. Втім, не завжди практичне використання підпорядковане визначеним та ustalеним правилам українського правопису. Часто це становить неабияку трудність і навіть породжує принцип і практику індивідуального підходу до розв'язання таких ситуацій. А як бути з документами, що, по суті, можуть вирішувати долі людей?

Крім проблеми передачі імені за допомогою прямої транслітерації з однієї мови на другу, є й інші супутні труднощі. Наприклад, коли попередньо особа мала документи іншою, тобто “третьою” іноземною, мовою в разі непрямої чи вторинної міграції. Це значно утруднює ідентифікацію та потребує встановлення “першооснови” вказаного імені чи прізвища. Адже після повторної транслітерації не з мови оригіналу можуть втрачатися правильність чи тотожність імені.

Інша проблема – це традиція надавання імен і прізвищ дітям, що потім потребує узгодженості відповідно до вимог українського правопису та законодавства.

Окрім паспорта, є й інші види документів та різного роду посвідок, що можуть засвідчувати особу чи підтверджувати дані про її стан (сімейний, трудовий тощо), перебування в родинних зв'язках (правові норми для встановлення спадковості, наприклад, чи дозволу на возз'єднання для членів родини (тобто приїзд до родичів, що вже мешкають в Україні)). Зокрема, характерним явищем, що зустрічається в узгодженні документів про в'їзд в Україну родичів (близьких), може бути невідповідність у схемах надання чи отримання, обрання прізвищ особою. Тобто відбуваються певні порушення при реєстрації прізвища (різні граматичні варіації написання того самого прізвища у членів однієї родини). За таких умов може виявитися, що п'ять рідних братів мають різні прізвища (за наявності спільних батька й матері). “Прізвище – спадкове найменування, що переходить із покоління в покоління, є вирішальним при встановленні родинних зв'язків” [Скрипник, Дзятківська 2005, 311]. Втім, згідно із законодавства України це не відповідає нормам для встановлення (з'ясування) кровної спорідненості, тобто родичів першого ступеня. Найчастіше сам факт родинних відносин встановлюється в судовому порядку, де до уваги береться ціла низка юридичних документів¹ [див. також: Гопанчук 2002].

У цьому разі східна традиція окремих народів заходить у суперечність не лише з українськими традиціями, а й з юридично-правовими нормами Української держави. Розв'язання цих питань на законодавчому рівні не є сферою повноважень дипломатичних та паспортних чи міграційних служб.

У передачі імен та прізвищ фіксуються особливості лексики та фонетики мови носія чи країни, що видала документ. А отже у діловодстві наявні проблеми транслітерації (переклад, що “пройшов” через декілька мов) та передачі власних імен українською мовою (фіксовані українським правописом правила написання). Частково це актуальна тематика для досліджень науковців та діловодів. Правопис – це усталені норми та правила передачі мовної лексики на письмі. А як бути з традиціями, що не завжди підпорядковуються прийнятим нормам або взагалі не мають їх?

Проблема так званого подвійного перекладу стосується переважно двох напрямків передачі власних назв: 1) передача власних назв народів Північного та Південного Кавказу, Середньої Азії, що зазнали колоніального впливу русифікації впродовж тривалого періоду адаптації і спільного проживання під дією законодавства Російської імперії та СРСР; 2) передача власних назв народів Північної Африки, Близького Сходу, Середнього Сходу та Азії, що зазнали впливу внаслідок тривалої європеїзації та колоніального поневолення країнами Європи, а відповідно, це головною англійська та французька мови.

Як бачимо з усього наведеного вище, у світі не існує загальної системи власних імен. Одні народи зберігають свої традиції у вирішенні цього питання, інші – з певних історичних причин мають запозичені чи нав'язані форми, що певним чином зберігаються і донині, хоча з помітними впливами власних національних нащарувань. Законодавство України дотримується всіх конституційних та міжнародних норм, а отже, кожен у паспорті чи відповідних документах, що посвідчують особу, має ім'я, що йому відповідає. Невідповідність між традиціями найменувань та правописом прагнуть подолати фахівці, аби забезпечити людині правильність відтворення її власного імені згідно з нормами держави та водночас зберегти традиційне звучання. Нелегка справа дасть очікуваний результат при співпраці та об'єднанні зусиль працівників державних органів паспортної та міграційної служби і мовознавців та лінгвістів.

Отже, найчастіше “проблемними” є власні назви, що зазнали таких впливів:

- запозичення з російської мови;
- російська традиція написання;
- зміна прізвищ за традицією (перехід чи повернення до “історичної” форми власних імен згідно з традиціями свого народу);
- транскрипція і транслітерація – проблема, пов'язана із записом графічними засобами різних мов, посилена відсутністю відповідних аналогій при переданні відповідних фонем та графем;
- відсутність прізвища в національній традиції, а отже, постає проблема: як бути з використанням триелементної моделі запису в українських документах;
- наявність в особі декількох імен, а також невідмінюваність окремих складників повної форми власних іменувань в українській мові. Наприклад, використання в називному відмінкові імені по батькові, а інколи й “по дідові”;
- відсутність відповідних фонем чи графем в українській мові;
- наявність артикля в мові-джерелі;
- традиції діловодства, типові помилки, коли при наявності двомовного документа транскрипцію (транслітерацію) виконано з європейської мови.

У нашому дослідженні ми наводимо найтипівіші варіанти передачі власних імен та принципів їхнього формування. Тож розглянемо основні фонетико-граматичні правила, а також окремі стандарти формування, поширення і використання традицій власних імен Сходу.

Певною мірою окремі проблеми із зазначеного кола питань стосуються не лише “далеких народів Сходу”, а й “близьких”, тобто тих, що здавна проживають на території України. Втім, “давність питання” тут ролі не відіграє, бо всі вони входять у коло національних меншин у загальному складі народу України.

Надзвичайно актуальне в цьому контексті питання, порушене в дослідженні О. Посикалюк, де наголошується, що правом на транскрибацію при записі власного імені (ім’я та прізвище) згідно з ч. 4 ст. 269 ЦК України особа володіє довічно та на його здійснення має вільне право (ч. 1 ст. 12 ЦК України) [Посикалюк 2013, 135].

Архівні джерела вказують нам на давність окремих проблем у формі написання власних імен у документах. Ось декілька таких прикладів. Зокрема, у 1909 р. Сруль-Мойше Оржих звернувся до міщанської управи м. Тального із клопотанням про видачу йому «удостоверения о том, что “Оржих” и “Орзих” есть одно и то же лицо» [ДАКО, ф. 1, оп. 116, спр. 777]. Подібні випадки трапляються й сьогодні. Приводом для таких звернень є різнописання особистих даних. Або ось такий випадок: “По ходатайству Сахар-Бере Ушеренка об исправлении в посемейном списке имени отца его Шлема на Шлиома” (1911 р.) [ДАКО, ф. 1, оп. 118, спр. 412].

Очевидно, що траплялися відповідні “непорозуміння” і в ситуації з перекладом та записом особових імен та інших даних. Зокрема, один із циркулярів з канцелярії київського губернатора за 1903 р. вимагав “полности и правильности переводов заграничных паспортов на французский и немецкий языки” [ДАКО, ф. 1, оп. 131, спр. 286].

Питання вживання власних імен надзвичайно цікавило й академіка-сходознавця А. Ю. Кримського. З-поміж інших питань, що зацікавили вченого-дослідника під час етнографічних досліджень, були й прізвища та імена в арабів. Він не присвятив цьому питанню окремої розвідки, втім, його записи, що залишилися в рукописах, чітко засвідчують збір матеріалів та запис власних спостережень у цьому напрямку. Вчений прагнув їх зібрати та систематизувати і надалі, можемо припустити, доопрацювати. Свідченням цього є окремі матеріали, що у вигляді дописів, вставок та зауважень вміщені в комплексному рукописі, присвяченому дослідженню усної народної творчості, – “Прислів’я записані у Бейруті 1897 р.” [ІР НБУВ, ф. I, 25083]. Серед збірки, що складається з дев’яти рукописних та чотирьох надрукованих на машинці зошитів, є один зошит (№ 4) під назвою “Прислів’я записані в Бейруті і на Лівані 1897-го р.” [ІР НБУВ, ф. I, 25083, арк. 180–204]. Цей матеріал дещо виокремлюється із загального контексту роботи, найімовірніше це окремі напрацювання, які ще не набули зведеного характеру. Втім, саме ці коротенькі уривочки є найбільш інформативними для нашого дослідження, а тому вважаємо за потрібне подати цей матеріал у вигляді, максимально наближеному до оригіналу, хоча він і являє собою радше чернетку, аніж завершену працю.

Останнє пов’язане не тільки з характером тексту документа, а й із тим, що на момент написання праці ще не склалася єдина система транскрипції й транслітерації арабомовних текстів засобами кириличної графіки, отже, А. Кримський використовував власну систему, яка не була уніфікована й стандартизована. До того ж у тексті зустрічається непослідовність у переданні власних імен, тому точне відтворення транскрибованих слів не завжди є доречним і технічно можливим:

«Фамілії»².

Наши фамилии (عائلة إسم) (тобто маються на увазі не власне українські чи російські прізвища, а сам такий складник власного імені, як прізвище. – *Авт.*) існують і у арабов. Обыкновенно араб наз[ывается] не по фамилии (считается обидой – назвать даже заочно своего знакомого по фамилии), а по имени: Нажиб, Амин и т. п., или (особенно если заочно) – по отчеству: сын такого-то (ибн-фйльāн). Женатый человек и его жена наз[ываются] по имени первенца: Абу-Жўржи, Ёмм-Жўржи.

Если он женат вторично, то 2-я жена наз[ывается] только по имени своего старш[его] сына (так-что, напр[имер], муж наз[ывается] Абу-ЖЫржі, а мать – Ўмм-Н’ула). В Шуейре, впрочем, я услышал однажды, как какая-то женщина назвала Ўмм-Н’ула – Ўмм-Журжи. – “Зачем ты так наз[вала]?” спросил: ведь ее старший сын не Журжи, а Н’ула. – “Знаю, но это не беда (ما بيائل): муж ее – Абу-Ж[уржи], поэтому и ее можно назвать Умм-Ж[уржи]”. Что кас[ается] фамилий, то иногда случается (особенно в селах), что она меняется. Напр[имер] один из Згейбов имел 2 сыновей, из к[ото]рых один наз[ывался] не помню как, а другой Ғиса (Иса) крестное имя. У обоих братьев были дети, потом внуки, и вот как-то так случилось, что фамилия Згейб осталась только за одной линией, а внуки другой линии стали носить фамилию Иса. Правда, они помнят, что собств[енно] они Згейбы <...>, но уж так не наз-ся и в метрике не пишутся. Также и в фамилии Тыбшырәни – одна линия сохранила эту фамилию, а представитель другой – Михаил сын Шдда – перестал себя наз[ывать] “Тыбш[ырәни]”, а принял вм[есто] фамилии крестное имя своего деда: Яфет. Причина, вероятно, желание отрешить себя в сбивчивом ряду однофамильцев.

Крестные имена берутся/даются не то из греческого календаря. Чаще, вм[есто] греч[еского] имени, родители желают окрестить своего ребенка араб[ским] им[енем] (обычн[ый] перевод с греч[еского]), – напр[имер] Лябибе (умная) = Софрония, Евфросиния, Амин (верный), Салим (мирный) / Ириной и т. п. <...>» [IP НБУВ, ф. I, 25083, арк. 198–198 зв.].

“Имена

Если дети мрут маленькими или рождаются слабыми, хилыми (عجز), то родители дают новым детям имена зверей (بهائم бгайым), напр[имер] тигр (Нымр), волк (Даб) и др. Срв. тот же обычай у сербов, по которому и Караджич был назван Вуком, но раз ребенок получил имя (напр[имер] Бутрос), то уж изменить нельзя” [IP НБУВ, ф. I, 25083, арк. 201].

Багато цікавого матеріалу про власні імена в арабів А. Кримський залишив і в примітках до створеного ним перекладу праці В. А. Клоустона. Зокрема, дослідник зазначав: «...Переложивши арабське слово “конйя” як англійське “by-name” (“прізвище”), Клоустон зробив деяку неточність. Арабське “конйя” найбільш відповідає великоруському “отчеству”; але великоруське (колись і южноруське) “отчество” може бути тільки в сина по батькові (напр. Иванъ Петровичъ), а в Арабів “конйя” дається однаковісінько і батькові од сина, і синові од батька; напр., і “Абу-Мохаммед” (= батько Мохаммедів) і “Ібн-Мохаммед” (= син Мохаммедів) – то однаково будуть “конйя”» [Клоустон 2009, 58].

Цей приклад показує, що крім слова для позначення власного імені, потрібно ще й розумітися на тлумаченнях термінів, що їх означають. Адже інколи саме від цього можуть залежати остаточний висновок і сам переклад.

«Проф. Кіпрічніков дивиться на Лібрехтову теорію доволі скептично: йому здається, що нема зовсім ніяких підстав уважати Йоасафа за Будду. Тільки ж чим далі, тим більше скріпляється певність в учених про ідентичність Йоасафову з Буддою. Ім’я “Йоасаф” пізніше; коли його написати арабськими буквами, то воно виглядає немало так само як “Бодсатф” (вся одміна тільки в надстрічних або підстрічних точках), а “Бодсатф” – то то ж і є санскритське “Bodhisattva”, епітет Буддин. Треба знати, що з індійської мови повість про Будду переложено на пеглевійську в VI столітті, а звідти на арабську в VIII столітті... всі другі переклади пішли з арабського...» [Клоустон 2009, 30]. Цей уривок яскраво засвідчує, що відбувається з іменем, якщо використовувати лише транслітерацію, не вдаючись до подробиць мови і традиції.

У 20-х рр. XX ст. правопис прізвищ східних народів привернув увагу київського дослідника Михайла Корниловича. Об’єктом його розвідок стали власні імена

айсорів (ассірійців), що під час I світової війни у значній кількості прибували до Російської імперії, а власне й до України та Києва, з Близького Сходу та Азії (переважно з Персії (сучасний Іран)). Опісля ассірійська громада збільшувалася й залишалася в строкатому міському соціумі українського міста.

“Коли глянути на їхні паспорти й різні посвідки, видані від колишнього їхнього національного представництва, а також від перських консульств і радянських установ, перед нами буде картина їх ономастичних звичаїв”, – зазначив М. Корнилович [ІР НБУВ, ф. X, 1060, арк. 1]. У своїй роботі він як зразок наводить прізвища 61 особи. У такий спосіб він намагався показати й проаналізувати особливості прізвищ, родових імен, а відповідно й відобразити наявні моменти лінгвістичної трансформації.

Відсутність прізвищ в ассірійців як у нашому розумінні, так і в розумінні родових назв автор-дослідник пояснює таким баченням ситуації: “Примітивізм життя не створював потреби у стислішому окресленні найменування людини, родини й цілого роду”, – і, продовжуючи розмірковувати над проблемою, з’ясовує виникнення чи утворення нових прізвищ: “Але в наших обставинах, ширше розвинутих, обійтися без сталого прізвища важко. Потреба розрізнити людей, що мають однакові ймення, є актуально реальна” [ІР НБУВ, ф. X, 1060, арк. 4].

“Разом з тим утворюються, як це видно із зразків під ч.ч. 40–43, цілком нові російські прізвища, а деяким справжнім національно-айсорським (ч.ч. 44–61) надають російської форми” [ІР НБУВ, ф. X, 1060, арк. 4].

Основні зауваги та висновки своїх дослідницько-пошукових спостережень М. Корнилович виклав так: “...у них момент усвідомлення ваги родових ономастичних ознак. На цьому ґрунті дехто з айсорів прибирають собі нові прізвища, маючи до того, за родинною традицією, готовий матеріал у батьківських йменнях. Інші модернізують свої стабілізовані прізвища на російській штиб, а хто й цілком запозичує російську назву” [ІР НБУВ, ф. X, 1060, арк. 5].

Передача на письмі власних імен іноземного походження – це складне завдання, при виконанні якого доволі часто трапляються помилки. Причиною цих помилок може бути не лише відсутність знань у перекладача, а й цілий комплекс питань, породжених явищем запозичення та комунікації [Ермолович 2001, 14].

Серед власне типових для українців та внесених водночас до офіційних (документальних) є велика кількість імен, що прийшли до нас із давньоєврейської мови. Зустрічаються також давні запозичення з тюркської (bajan – багатий) – Боян [Скрипник, Дзятківська 2005, 43], арабської (charatha – буквально: орач) чи грецької (aratē – доблесть, добродіє) – Орефа (Орефій, Арефа, Арефій) [Скрипник, Дзятківська 2005, 87]; деякі мають монгольське походження, втім потрапили в український лексикон через тюркські мови, наприклад Тимур (монгольське через тюркське) [Скрипник, Дзятківська 2005, 103], тюркське – Руслан (турецьке arslan – лев) [Скрипник, Дзятківська 2005, 97]. В українській мові існує ще й жіночий варіант цього імені – Руслана [Скрипник, Дзятківська 2005, 178].

Певна частка імен має подвійне трактування через невизначеність походження і перекладу: Діна (грецьке dynamis – сила, міць, можливо, з арабської – dīn – віра) [Скрипник, Дзятківська 2005, 133], Есфір (давньоєврейське ім’я ’Estēf’ чи з перської sitāre (āstarā) – зірка) [Скрипник, Дзятківська 2005, 135], Ніна (грузинське чи грецьке) [Скрипник, Дзятківська 2005, 166], Роксана – грецьке ім’я Rōxanē чи перське rūšāni – світло [Скрипник, Дзятківська 2005, 176].

Сучасні українці теж схильні до іноземних запозичень. Здебільшого це все ж європейські імена, але трапляються і східного походження. Крім того, на сьогодні існує велика група імен східного походження, які внесені до реєстру українських імен і щодо яких є прийняті правила написання, наприклад: Тимур, Рустам, Рустем, Ельміра, Діна тощо.

Втім, мовні запозичення несуть у собі не лише естетичну функцію, як-от благозвучність чи значення (тлумачення перекладу). Важливими при цьому є правила передачі на письмі. Зокрема, дослідники зазначають, що перенесення графічної форми імені без змін найчастіше практикується для мов з використанням спільної графічної писемності [Ермолович 2001, 15]. А транслітерація можлива для використання, коли мови хоча й користуються різними графічними системами, але літери цих систем можна зіставити в певній відповідності одна до одної [Ермолович 2001, 17]. Тоді як практична транскрипція – вироблена система для покращеного передавання звучання, але зі збереженням елементів транслітерації [Ермолович 2001, 20]. Вона має велике значення при роботі з мовою оригіналу, для того щоб врахувати всі особливості. Звичайно, траплятимуться помилки, якщо робити транскрипцію з англійської мови, а не зі східної як мови оригіналу.

Тут варто детальніше зупинитися на визначенні таких понять, як транскрипція й транслітерація. Остання (від лат. *trans* ‘через’ і *littera* ‘літера’) являє собою політерне передання мовних одиниць усіх рівнів (до тексту включно), записаних засобами однієї графічної системи за допомогою знаків іншої. Базуючись на конкретному алфавіті, транслітерація припускає умовне використання літер, а також введення додаткових діакритичних знаків. Ми вже зверталися до характеристики цих понять у попередніх публікаціях (див., напр.: [Хамрай 2012]), але в контексті нашого дослідження варто зробити деякі уточнення щодо транслітерації іншомовних власних імен.

Річ у тім, що єдиної уніфікованої системи такої транслітерації не існує, хоча, наприклад, для арабської графіки внаслідок тривалої практики транслітерування й виникли декілька систем, що їх можна назвати стандартними (напр.: DIN-31635, ISO 233-2, ISO 3166, BATR). Однак для адекватного відтворення навіть приблизного оригінального звучання слів, записаних у такий спосіб, необхідно заздалегідь знати, якій саме фонемі, наявній у вихідній мові, відповідає той чи інший транслітерацийний символ.

Інший підхід, а саме намагання якомога точніше передати звучання слова, можна побачити у фонетичній транскрипції. Найпоширенішою й найрозвиненішою системою фонетичного запису є фонетичний алфавіт, запроваджений Міжнародною фонетичною асоціацією (МФА) 1889 року.

У фонетичному записі звуки позначаються за допомогою спеціальних символів, хоча за основу й беруться літери якогось конкретного алфавіту. Основним набором символів, що їх використовує система МФА, є латинська графіка.

На кириличній основі фонетичний алфавіт був наведений у “лінгвістичній абетці” В. В. Радлова, В. П. Васильєва і Г. К. Залемана, відомій як РЛА (Русская лингвистическая азбука). Тут на позначення звуків, відсутніх у російській мові, використовувались додаткові символи й спеціальна діакритика.

Подальше використання цієї системи привело до її адаптації у використанні для передання одиниць іншомовного походження. Наприклад, пізніше акад. І. Ю. Крачковський вирішив дещо вдосконалити російську транскрипцію арабомовних текстів і створив дві системи кириличної транскрипції – точну й приблизну. Обидві ці системи використовують кириличні літери й мають лише один диграф – дж. У точній системі для позначення арабських звуків, відсутніх у російській мові, використовується діакритика, що є близькою до стандартів ISO, у приблизній – використовуються майже виключно російські літери (крім апострофа для *ʿ* й перевернутого апострофа для *ع*). Обидві ці системи знайшли використання в російськомовних публікаціях, на їхній основі базується сучасна кирилична транслітерація арабських текстів [Сердюченко 1967, 112, 113]. Подібний вигляд має й українська транслітерація на кириличній основі.

Утім, для передачі власних імен в україномовних текстах, не пов’язаних із лінгвістикою, зокрема в офіційних документах, що засвідчують особу, необхідно використовувати лише символи українського алфавіту, який є різновидом кирилиці.

Отже, у цій галузі протягом досить тривалого часу найчастіше використовується підхід, що наближається до “приблизної” системи, й нині ми маємо можливість простежити практику використання кирилиці для передання власних імен іншомовного походження. Зокрема, при переданні іншомовних імен російською мовою в історичній ретроспективі відзначається тенденція до відмови від транслітерації, притаманної текстам XVIII – першої половини XIX ст., до транскрипції, що відбувалося далеко не завжди послідовно [Авидзба, Сихарулідзе 2012, 116]. Через низку чинників, що не мають прямого стосунку до багатьох зі сфер, у яких вимагається передача власних імен між мовами, близько до середини XX століття в усіх сферах склалася тенденція до передання власних імен із максимально можливим збереженням звучання. Такий підхід у російській лінгвістиці дістав назву практичної транскрипції. Через те що власні імена часто вживаються в контекстах, де використання додаткових знаків є недоречним (наприклад, у художніх та публіцистичних текстах, офіційних документах, у ЗМІ тощо), використання практичної транскрипції тут виявилось дуже доречним. На відміну від фонетичної, практична транскрипція використовує лише символи мови-приймача, а можливість введення додаткових символів відсутня [Логачева... 2012, 4–5]. Отже, з одного боку, використання практичної транскрипції дає змогу передавати реальне звучання власних імен та назв вельми приблизно, а з другого – вона є так само приблизною й у плані передачі їхнього написання мовою оригіналу. Це логічно пов’язано з тим, що практична транскрипція є дуже далекою як від фонетичного запису слів, так і від їхньої політерної передачі [Суперанская 1978, 124].

Зазвичай практична транскрипція використовується для передачі одиниць мовлення однієї мови стандартними засобами іншої, цілком визначається графічною системою останньої і тому не має містити додаткових символів.

Вперше термін “практична транскрипція” було вжито 1935 року О. М. Сухотиним [Сухотин 1935, 144–145], але до наукового обігу його залучив О. О. Реформатський [Логачева... 2012, 4].

Попри те що практична транскрипція не є точною, іноді вона може бути вельми близькою до фонетичної. З іншого боку, іноді транслітерацією не користуються, навіть коли вона є можливою, але “відриває” написання від вимови. Водночас практична транскрипція є записом іншомовних слів засобами національного алфавіту з урахуванням їхньої вимови й базується на правилах мови-приймача. При цьому, на відміну від транслітерації, ці правила мають враховувати те, як графеми та графічні сполучення озвучуються в кожному конкретному випадку [Практическая транскрипция... 2004, 9]. Незважаючи на те що, як зазначає Л. Р. Зіндер, часткова, або практична, транскрипція є вельми умовною, адже вона передає не оригінальну вимову слова, а “лише приблизну, здійснювану звуковими засобами мови-приймача” [Зиндер 1979, 297], вона є загальноживаним, а в деяких галузях єдиним прийнятним засобом передачі власних імен в україномовних текстах.

Треба зазначити, що О. О. Реформатський чітко розрізняє наукову й практичну транскрипцію: “Наукова транскрипція – це суто лінгвістичний захід; вона не пов’язана в принципі з жодними визначеними, звичними для того чи іншого асортименту знаками й може використовувати будь-які, чи то знаки яких-небудь реальних алфавітів... у прямому, перевернутому або дзеркально оберненому вигляді, без діакритичних позначок або з діакритичними позначками” [Реформатский 1960, 529].

«Практична транскрипція тому так і називається, що вона на відміну від наукової не має наукової лінгвістичної мети, а призначена лише для вводу в текст іншомовного та інакше графічно оформленого матеріалу (власні імена будь-якого типу й запозичені нові терміни), аби до цього не потребувати особливих “правил читання” або щоб вони були необхідні лише в особливих випадках... Обмеження, обов’язкове для практичної транскрипції, якої б мови, що має писемність, воно не стосувалося,

полягає в тому, що асортимент буквених знаків цієї транскрипції не може виходити за межі наявного в цій мові алфавіту» [Реформатский 1960, 530].

Водночас у практичній транскрипції припускається використання стандартних алфавітних засобів у незвичній функції: «Основне правило правопису для практичної транскрипції таке: можна використовувати лише літери наявного алфавіту, але дозволяється застосовувати й незвичні з орфографічного погляду сполучення цих літер» [Реформатский 1960, 530].

Важливим також є те, що практична транскрипція дає змогу використовувати іноземне слово у вигляді, максимально пристосованому до мови-приймача: «Практична транскрипція – це передача слів однієї мови словами іншої мови, до якої вони входять. І йдеться тут не про “скелети слів”, не про теоретичні “моделі” слів, а про “найсправжніші” слова мови-джерела, які мають стати такими ж “справжніми” словами й у мові-приймачеві» [Реформатский 1960, 534].

Отже, практична транскрипція, з одного боку, має давати непідготовленому читачеві уявлення про звучання власних назв, а з другого – передавати їхнє звучання якомога ближче до оригінального.

Практична транскрипція використовується в тих випадках, коли переклад іншомовних слів неможливий або через певні причини небажаний, здебільшого при переданні власних імен і термінів. Внаслідок використання практичної транскрипції іншомовні слова, не будучи перекладені, можуть включатися в текст і взагалі функціонувати як слова цієї мови, тобто вони фактично запозичуються [Языкознание 1998, 518]. І сьогодні в нашому побуті є слова, які вже глибоко вкоренилися в повсякденному використанні через такі запозичення, хоча й передають оригінальне звучання в мові-джерелі вельми приблизно: Toshiba – Тошиба (читається з мови оригіналу (майже. – *Авт.*) як Тосіба), Hitachi – Хітачі (Хітаті), Samsung – Самсунг (Самсон) тощо, і загальновідома страва – суші (сусі) [Ермолович 2001, 23].

Арабська класична модель (АКМ) власних імен поширилася на всі арабські країни. Кількість типів імен, що використовуються, залежить від різних факторів. Тож АКМ формується з таких складників: 1) алам (ісм) – особове ім'я у вузькому значенні слова, що дається при народженні і використовується в родинному колі [Системы личных имен... 1989, 43]; 2) кунья – тектонім, похідний від алам, у який входять складники “абу” – “батько”, “умм” – “мати” [Системы личных имен... 1989, 44]; 3) насаб – тектонім від алам, що містить елементи “ібн/ібна” – “син/дочка” і позначає імена батька, діда, прадіда; 4) лакаб – додаткове ім'я, прізвисько, титул; мансаб – посада чи заняття; хитаб – поважні титули; 5) нісба або тахаллус – ім'я, що означає етнічну чи релігійну належність людини, місце народження, проживання [Системы личных имен... 1989, 45].

Традиційний порядок використання: 1) кунья, 2) алам, 3) насаб, 4) лакаб, 5) нісба. Вони можуть мінятися місцями чи бути відсутніми (тобто усуненими з ланцюжка умовної послідовності). Завжди залишаються алам і насаб [Системы личных имен... 1989, 46].

Як бачимо, ця традиційна система має значні відмінності в порівнянні з українською, що вживана сьогодні. Варто зазначити, що для використання в документах, насамперед паспорті, в Україні використовується тричленна модель – прізвище, ім'я та по батькові. До того ж слід взяти до уваги, що в більшості традицій світу всі складники повної форми імені стоять у називному відмінку.

При адаптації до української мови власних імен, що зустрічаються в документах і мають транслітеровані та оригінальні варіанти написання імені, слід враховувати такі особливості: по-перше, правильність розташування складових компонентів; по-друге, правильність відтворення компонентів із транслітерованого запису чи мови оригіналу, при цьому зберігати спосіб написання, що є найближчим до звучання; по-третє, всі традиційні особливості вживання компонентів.

Нижче ми розглянемо окремі конкретні приклади фамільно-іменних груп східного походження, які можуть правити ілюстративним матеріалом для окреслення ситуації в загальних рисах.

Структура й регіональні особливості наведеного матеріалу є результатом узагальнення багаторічного досвіду авторів, які були залучені до документообігу в різних державних органах України. Отже, наведені приклади ілюструють не так простір імен як такий, як практику їхнього побутування в українському мовному просторі.

З метою захисту інформації приватного характеру ми змінили окремі імена, прізвища й порядок розташування елементів складних імен, тож будь-який збіг наведених прикладів з іменами реальних осіб є випадковим.

Для арабів Алжиру притаманна тенденція до спрощення традиційної арабської моделі імені [Системы личных имен... 1989, 51]. Найчастіше воно має таку схему, коли нісба (родове ім'я) виступає в ролі прізвища, потім особове ім'я та ім'я батька [Системы личных имен... 1989, 52].

Афганці (пуштуни) мають спрощену арабську модель імені. Як основне ім'я можуть закріпитися лакаб або кунья, а нісба стає прізвищем [Системы личных имен... 1989, 62]. Наприклад:

1) Сінгх Харджи Амарджин Сінгх, де Сінгх – прізвище, Харджи – ім'я, Амарджин Сінгх – ім'я батька (по батькові).

2) Азіз Мохаммад Хашмат Дауд (аналогічно до попереднього прикладу).

3) Наджибула Сахі Гулям. Розташування відповідає попередньому прикладу. У цьому прикладі перший компонент “Наджибула” можна вважати невинувато адаптованим, а отже, і недоцільним варіантом написання. Більш доцільним є написання “Наджибулла”.

4) Нурі Шокур Нур (Нурі Шокур – ім'я, Нур – ім'я батька; можлива видозмінена форма написання “Шукур”).

5) Аасіф Саїд – написання, очевидно, походить від форми англійської транслітерації Aassif Said – прийнятний варіант для написання, але більш доцільний варіант з погляду української фонетичної системи – Асіф Саїд.

Араби Іраку мають змішані типи імен та їхнього вживання, що сформувалися під різними впливами, але форма близька до класичної арабської моделі [Системы личных имен... 1989, 54]. Наприклад:

1) Bassim K. Abed Muhsen – скорочений варіант написання латинською графікою імені Абед Мухсін Карім Басім, де Абед Мухсін – прізвище, Карім – ім'я, Басім – ім'я батька.

2) Nadi Ali M. Altaiy – скорочений варіант написання латинською графікою імені Аль Таїй Наді Алі Мухліс, де Аль Таїй – прізвище, Наді Алі – ім'я, Мухліс – ім'я батька. Правопис арабського артикля “аль”, який входить до складу багатьох арабських імен, в українській мові не регламентовано, отже, припускають різні варіанти написання таких імен (див. нижче).

У документах, виданих офіційними органами Йорданії, як правило, зазначається ім'я діда. Наприклад: Баграм Мухаммед Ібрагім Мухаммед, де Баграм – прізвище, Мухаммед – ім'я, Ібрагім – ім'я батька, Мухаммед – ім'я діда.

Сучасна модель, прийнята в Єгипті, наслідує класичну. Її складника є: власне ім'я людини, потім ім'я батька, а потім родове ім'я. За таким принципом відбувається фіксація в паспорті й офіційних документах країни [Системы личных имен... 1989, 48]. Жінка, вийшовши заміж, не змінює прізвище.

Араби Лівану користуються спрощеною арабською системою: особове ім'я, далі родове прізвище. Посередині між ними в офіційних документах ставиться ім'я батька [Системы личных имен... 1989, 55]. Наприклад:

1) Айюбі Алемір Монзер Алемір Аед, вочевидь, є латинською транслітерацією L'emir Monzer L'emir Aed Al Ayoubi арабського імені, зробленою з урахуванням

французької традиції передавання арабського артикля, що поширена в Ліванській Республіці.

2) Hassan Samir Wael Al-Hawari = Хасан Самір Уаїль Аль-Гауарі, де складові частини: Хасан – ім'я, Самір – ім'я батька, Уаїль – ім'я діда, Аль-Гауарі – прізвище (родове ім'я). Українському державному стандарту запису імені відповідає варіант Аль Гауарі Хасан Самір, оскільки в ліванських офіційних документах ім'я діда може не зазначатися.

3) Утім, тут можливі різні варіанти написання імен в офіційних документах, зокрема й із зазначенням імені діда. Наприклад, Абдулла Махмуд Мухаммад Абдельхай може бути записаний як Абдалла Махмуд Мохаммад Абдель Хай.

Палестинські араби також можуть мати документи, що містять різні варіанти написання фамільно-іменних груп, наприклад: Jasser T. S. Alfarga – цей прийнятний скорочений варіант в україномовному написанні може передаватися як Самі Т. Я. Ель Фарра. Повний варіант – Ясер Тагер Самі Ель Фарра, де Ясер – ім'я, Тагер – ім'я батька, Самі – ім'я діда, Ель Фарра – прізвище. Іноді в практиці україномовного документообігу трапляються випадки хибної транслітерації власних імен під впливом мови-посередника, у цьому разі англійської. Зокрема, у наведеному прикладі в реальному україномовному документі ім'я передане кирилицею як “Джасер”, що, очевидно, є помилкою.

Сирійська практика також має свої особливості:

1) Ragheb Alghadban = Рагеб Аль Гадбан, де Аль Гадбан – прізвище, Рагеб – ім'я. Варіант “Рагхеб Алгхадбан”, вочевидь, є буквальною кириличною транслітерацією вищевказаного варіанта написання цього імені та прізвища латинською графікою.

2) Аль-Кісаї Аль-Масрі Хусам Мохамед Мохамед Мадр, де Аль-Кісаї Аль-Масрі відповідає прізвищу, Хусам Мохамед – імені, Мохамед Мадр – імені батька.

3) Також особливістю цієї країни є те, що вказування дати народження обмежується лише зазначенням року народження, без числа та місяця.

У курдів існують повне і скорочене ім'я. Повне ім'я найчастіше утворюється шляхом додавання до власного імені по черзі імен батька, діда, прадіда з використанням ізафету “e” (для чоловічих імен) та ізафету “a” (для жіночих імен). Часто творення повного імені може формуватися і без зазначеного ізафету [Системы личных имен... 1989, 184–185]. Інколи наприкінці може додаватися ім'я роду чи племені.

У перській системі імен є численні запозичення з арабської. До таких запозичень може належати й основне ім'я [Системы личных имен... 1989, 252]. Від давнини частково збереглися поважні прізвища (кунья) та титули (лакаб) [Системы личных имен... 1989, 252]. Наприклад:

1) Малек ош-Шоара Юсуф, де Малек ош-Шоара – прізвище, Юсуф – ім'я. Відсутність імені по батькові, вочевидь, викликана необов'язковим характером зазначення імені батька в іранських офіційних документах, на підставі яких видавалися всі подальші документи.

2) Рахшані Заде Амрулло, де Рахшані Заде – прізвище, Амрулло – ім'я. Недоцільний варіант – Рахшанізадех – як український варіант транслітерації Rakhshan-zadeh. Таке написання зумовлене, вочевидь, особливостями прийнятої в Ірані практики передавання перських імен у документах латинською графікою.

3) Гургані Мохаммад Алі Куранбай, де Гургані – прізвище, Мохаммад Алі – ім'я, Куранбай – ім'я батька. У латинській транслітерації маємо Mohammadali, що відображає варіант написання разом, прийнятий для деяких складних імен мусульманського походження.

Ефіопська модель також має свої специфічні особливості. Наприклад: Teklemariam Mekonnen В/Габрієл (Вельдегабрієл). Teklemariam – прізвище (родове ім'я) Меконнен – ім'я, В/Габрієл – по батькові (скорочене). “Вельде” в цьому разі це неперекладний компонент – “син”. Зокрема, Меконнен – ефіопське ім'я, яке при використанні як ім'я по батькові іноді помилково приймають за прізвище.

Азербайджанці мають трикомпонентну модель, що виникла не так давно. Новим явищем стали прізвища, до того модель власного імені складалася з особового імені та імені батька, до яких додавались відповідники “син/дочка” (оглу/кизи) [Системы личных имен... 1989, 16].

У документах, виданих офіційними органами деяких країн, зокрема й Азербайджану, ім'я може бути наведене у зменшувальній формі. Наприклад, у свідоцтво про народження ім'я Ольга може бути записане як Оля. Відповідно в паспорт треба записувати дані особи з ім'ям Ольга.

Вірмени мають двокомпонентне власне ім'я. Тобто ім'я по батькові для них не характерне. Втім, в офіційні документи можуть записувати ім'я батька в родовому відмінку [Системы личных имен... 1989, 59].

Найпоширенішими суфіксами у вірменських прізвищах є такі: -ян, -ан, янц, -анц, -унц. Важливі пояснення і зауваження щодо вірменських прізвищ та їхнього перекладу з російської українською мовою зробив краєзнавець Юрій Байрамович Алмазов. А саме з потребою знань для такого виду перекладу найчастіше зустрічаються діловоди сьогодні. Дослідник наголошував: 1) якщо в російському варіанті вірменського прізвища «основа закінчується на приголосний б, п, в, м, ф, г, к, х, ч, ш, р і де в російській транскрипції є “ь”, в українській мові з'являється апостроф»; 2) якщо в російському варіанті наявні буквосполучення “-джи”, “-ши”, “-чи”, то українською краще передавати їх як “-джі”, “-ші”, “-чі”; 3) варто звертати увагу на російське “щ” у прізвищах. Воно може передавати звук “ш” в оригінальній вимові [[Алмазов] 2012].

Варто звернути увагу й на окремі випадки написання власних імен, наприклад:

1) Існує група прізвищ, що пишуться через дефіс. Серед вірменських прізвищ це насамперед такі, що мають перший складник “Тер” (від слова “тертер” – священник). З другим складником прізвища він завжди пишеться через дефіс [[Алмазов] 2012].

2) Габріелян Крістін Левонівна. Насправді це традиційне і досить поширене вірменське жіноче ім'я – Крістине. Відповідно правильніше вказувати саме таку форму імені. Імовірно, написання “Крістін” – це транслітерований варіант з англійського варіанта цього імені.

3) Тут трапляються також варіанти розбіжностей у документах, що існують у межах норми. Наприклад, коли форма по батькові “Едуардівна”, а в називному відмінку зазначено ім'я батька як “Едуарт”. Такі форми є нормою для документів, виданих офіційними органами деяких країн, зокрема і Вірменії, оскільки можуть відображати фонетичні норми, що притаманні відповідній державній мові, а саме “Едуарт”. Утім, перед голосним з фонетичних причин може відбуватися асиміляція глухого приголосного, що приводить до відновлення звучання, ближчого до вихідного, – “Едуардівна”.

Таджики мали арабську модель, що була свого часу витіснена. Збереглася й поширена форма додавання різних компонентів, що виражають повагу чи утворюють зменшено-пестливі форми.

Імена можуть наводитися в документах у різних формах, при цьому бути ідентичними. Наприклад, Заріфов Махмуджон (Махмуд) Заріфбой, де Заріфов – прізвище, а Махмуджон – ім'я (поважна форма), чи просто Махмуд. Тоді як ім'я батька особи Заріфбой відповідає імені Заріп.

При цьому чергування “п” – “ф” обумовлене фонетично й може зустрічатися в інших іменах та прізвищах, як, наприклад, Заріп Шаріфов, Заріфбой Шаріфов, Карімджон Шаріпов. Тож можна зробити висновок, що форми “Заріп” і “Заріфбой” є припустимими варіантами одного імені, а форми “Шаріпов” і “Шаріфов” – припустимими варіантами написання одного прізвища.

Крім цього, у деяких країнах, зокрема й у Таджикистані, поширена практика надання прізвища за іменем батька. Тож може виникнути ситуація, коли рідні брати

можуть мати одне прізвище, що в документах може відобразитися як “різне” прізвище (з огляду на чергування літер).

Прізвище особи Заріпов можна вважати таким, що походить від імені батька – Заріп, а прізвище його брата Шаріфов – від прізвища їхнього батька – Шаріпов. Суфікс “-ов”, свідчить про зросійщений варіант.

Та віднедавна набрала чинності низка законодавчих положень, що забороняють громадянам Таджикистану використовувати у прізвищах суфікси “-ов, -ова, -єв, -єва, -овна, -євна, -ович, -евич”. Виняток зроблено лише для тих, хто вже має документи з прізвищем саме з такими закінченнями. А ось тих, хто буде отримувати нові документи, їм рекомендовано закінчення для прізвищ “-пур, -дурт, -зод, -зода, -он, -йон, -ійон, -йор, -нійор, -фар”. Саме такий приклад подав президент країни Емомалі Шаріпович Рахмонов, коли у 2007 р. став іменуватися Емомалі Рахмон³.

Узбеки, як і більшість народів колишнього СРСР, мають тричленну модель: ім’я, по батькові, прізвище. Найчастіше вона використовується для офіційних документів, але переважно перші два компоненти замінюють ініціалами [Системы личных имен... 1989, 312].

Загалом низка країн пострадянського простору повертається до певних традицій у вживанні та написанні власних імен. Помітно знижується наявність т. зв. “російських закінчень” у прізвищах, які колись так масово “підлаштовувалися” за єдиним зразком.

В Україні досі не існує єдиних правил щодо транслітерації власних імен іноземного походження, а отже кожне відомство вирішує ці питання на власний розсуд. Можемо виокремити лише загальні рекомендації щодо написання власних імен чи їхніх частин.

1) Ім’я Мухаммад, окрім наведеного варіанта, залежно від мови конкретного документа й місцевих традицій може передаватися як Мухаммед, Мохаммад, Мохаммед, Мохамед і т. п., зустрічаються навіть варіанти скороченої форми Мох’д, Мох/д або Мохд.

2) Правопис арабського артикля “аль”, який часто входить до складу власних імен арабського походження, в українській мові не регламентовано, тому припустимими є усі наявні варіанти його написання, зокрема “аль”, “ал” з пробілом і без нього, “аль-”, “ал-” і т. п., як у кириличній, так і в латиничній транслітерації припустимим є написання артикля як з урахуванням асиміляції перед “сонячними” приголосними, так і без такого урахування. Можливе також факультативне передання стягнення дифтонгів і звучання алофонів, наявних у реальному мовленні: Al-Khowlani – Альхуляні; Alshahad – Аль Шагад (Аш-Шагад); Al-Ghozou – Аль-Газу і т. п.

3) Деякі арабські слова, що входять до складних імен, залежно від мови-посередника, через яку вони потрапили до української, можуть писатися по-різному. Наприклад, слово “абд” (“раб, “той, що вклоняється”) та його фонетично обумовлене написання “абед” у практиці діловодства багатьох арабських країн зустрічаються в обох формах, зокрема й у тих випадках, коли йдеться про одну фізичну особу.

4) У більшості арабських країн у документах, що засвідчують особу, найчастіше на першому місці зазначається ім’я особи, за ним ім’я батька, потім ім’я діда, а прізвище (родове ім’я або прізвисько) останнім.

5) Щодо написання імені Мухаммад (з двома літерами “м”), яке зустрічається в документах, то воно є ближчим до фонетичної форми цього імені, тоді як форма “Мохамед” (з однією літерою “м”), вочевидь, вмотивована написанням цього імені арабською графікою (в арабському письмі подвоєння передається за допомогою спеціального значка “шадда”, який у документах не зазначається, голосні “о” та “е” у фонетичній системі арабської літературної мови відсутні, а короткі голосні на письмі взагалі не позначаються), що збільшує кількість різних варіантів написання цього та багатьох інших імен арабського походження в мовах, що не користуються арабською графікою.

6) Службові слова, що входять до складних імен, як, наприклад, “уд-Дін” в імені Салах уд-Дін, пишуться з маленької літери. Формант “уд-Дін” має арабське походження і включає в себе арабський артикль “аль”, який у цій позиції набув форму “уд”, у якій він увійшов до зазначеного імені, і повнозначне слово “дін” – “віра”. Зазвичай службові слова, що увійшли до складу власних імен, українською мовою припустимо писати з маленької літери, навіть якщо ім’я починається з такого слова.

7) У тих мусульманських країнах, де прийняте літочислення за мусульманським місячним календарем (гіджра), дата вказується за цим літочисленням з відповідною позначкою у вигляді латинської літери “Н”, що зазвичай ставиться після дати і вказує на цю систему літочислення (повністю в латинській транслітерації – Нijri). Для переведення дати з мусульманського календаря в григоріанський, тобто в літочислення, яке прийняте в Україні і Західному світі загалом, існують спеціальні перевідні таблиці і програми.

8) У багатьох мусульманських країнах прізвище жінки, якщо вона одружена, не є обов’язковим для зазначення в офіційних документах за умови наявності чоловіка. Наприклад, коли зазначено особу Малалаї Мохд Юнус, то Малалаї – ім’я, Мохд Юнус – скорочений варіант імені батька – від “Мухаммад Юнус”, тоді як повне ім’я особи – Малалаї Мухаммад Юнус Насімі.

Своїми “національними традиціями” часто користуються трудові мігранти, вихідці із Середньої Азії, коли їх позбавляють права в’їзду в країну через порушення міграційного законодавства, – вони змінюють одну літеру в прізвищі. Отже, для працівників українських установ прізвища, що різняться однією літерою, є різними, а для них такі зміни не мають принципового значення. Тож документи, видані одній особі в різний час, можуть містити суттєві відмінності в написанні імені та прізвища, а тому часто-густо можуть ідентифікувати одну особу під формально різними іменами та прізвищами. Втім, як показує практика, інколи це породжує модель завуальованого правопорушення.

Різні варіанти написання виникають і при транскрибуванні географічних назв, наприклад:

1) Казвін, або Газвін, – місто на півночі Ірану. При транслітерації, що припускає диграфи, може зустрічатися написання “Гхазвін”, хоча тут очевидно є спроба передати оригінальне звучання за допомогою графіки мови-посередника.

2) Мешхед, або Мешгед, – місто на півночі Ірану. Назва цього міста засобами кириличної графіки може бути передана в кількох варіантах, зокрема й “Машхед”, що пояснюється, окрім усього, й специфікою використання арабської графіки в перській мові.

3) Місто Азмут – сучасна територія Палестинської автономії. При транслітерації трапляються різні варіанти написання цього слова українською мовою, наприклад, Азмот.

4) Написання назви єгипетського адміністративного округу (мухафази) Гарбія (букв. “західна”), що часто (вочевидь, під впливом російської мови) транслітерується як “Харбія”, не передає оригінального звучання цієї назви арабською мовою й у такому звучанні відповідає іншому значенню і, відповідно, є помилковим.

Як показує короткий огляд матеріалу з питання передачі власних імен, ця проблема є доволі актуальною для сьогодення. І дослідити усі аспекти цього питання важливо не лише для чинних документів, що мають юридичну значимість, оскільки тут злилися в єдиний складник питання історичної, філологічної та правознавчої спрямованості. Зацікавлення проблематикою історичної традиції виникнення та використання власних імен людини знайшло своє відображення в доробках українських учених, зокрема в роботах академіка Агатангела Кримського та дослідника Михайла Корниловича. Їхні напрацювання та зібрані неопубліковані матеріали для наукових досліджень – важливі джерела для сучасних дослідників. Сучасна історіографія теж поступово збагачується студіями з вивчення цього питання, і помітно, що

з часом дедалі більше привертає до себе увагу дослідників. Втім, як показує практична сторона питання, єдиної системи ще не вироблено, і вона перебуває в стадії гострої актуальності й затребуваності в Україні.

Станом на сьогодні можна констатувати, що, попри наявність певної кількості досліджень окремих аспектів східної ономастики⁴, зокрема на сторінках журналу “Східного світу” (див., наприклад: [Бурба 2020; Мусійчук 2010; Хамрай 2015]), комплексні дослідження, які врахували б як проблему загалом, так і регіональну специфіку, практично відсутні. Так само відсутні й універсальні правила практичної транскрипції імен східного походження українською мовою, що не тільки створює чималі труднощі у вітчизняному документообігу, а й ускладнює використання української мови в різних сферах суспільно-політичного, культурного й наукового життя України.

Для розв’язання цієї проблеми необхідний, на нашу думку, комплексний підхід, який полягає в залученні до вироблення стандарту україномовної практичної транскрипції імен східного походження, а також укладання довідників і словників власних імен фахівців з різних галузей знань – сходознавців-лінгвістів та істориків, україністів, правників – та працівників державних установ відповідного профілю, вироблення загальнонаціональних стандартів, що дасть змогу запобігти численним помилкам і непорозумінням, які трапляються в побутуванні імен східного походження в українському мовному просторі.

¹ Тарабака Є. Родичі та родинні відносини // BrightAdvise.com. 15 сентября 2017. URL: <https://brightadvise.com/blogs/35> (дата звернення: 25.05.2020).

² Тут і далі по тексту підкреслення А. Ю. Кримського. – *Авт.*

³ Власти Таджикистана запретили гражданам использовать в фамилиях русские окончания // Интерфакс. 29.04.2020. URL: <https://www.interfax.ru/world/706622> (дата звернення: 25.05.2020).

⁴ Див., зокрема: ВУЕ ініціювала розроблення детальних правил передачі іношомовних назв українською // Mайдан Monitoring Information Center NGO. 12-06-2013. URL: <https://maidan.org.ua/2013/06/vue-initsiyovala-rozroblennya-detalnyh-pravyl-peredachi-inshomovnyh-nazv-ukrajinskoju/> (дата звернення: 25.05.2020).

ЛІТЕРАТУРА

Авидзба Л., Сихарулидзе Ж. К проблеме передачи имен собственных в переводах // *Acta linguistica*. Vol. 6, Issue 2. 2012.

[*Алмазов Ю. Б.*] Прізвища кавказьких народів в українській мові // *Енкосайт*. 27 марта 2012. URL: https://fam35.ucoz.ru/publ/prizvishha_kavkazkikh_narodiv_v_ukrajinskij_movi/1-1-0-10 (дата звернення: 25.05.2020).

Бурба Д. В. Практична українська транскрипція власних назв та термінів мови гінді: відмінності від транскрипції санскриту // *Східний світ*, 2020, № 2.

Вакуленко М. Наукові засади відтворення запозичених та іношомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація // *Вісник книжкової палати*, 1999а, № 10.

Вакуленко М. Наукові засади відтворення запозичених та іношомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація // *Вісник книжкової палати*, 1999б, № 11.

Гопанчук В. С. Сім’я, родинність, свояцтво: поняття та юридичне значення // *Сімейне право України: Підручник*. Київ, 2002.

Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі: автореф. дис... д-ра філол. наук / Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2000.

Державний архів Київської області (далі – ДАКО). Ф. 1, оп. 116, спр. 777 “По ходатайству Сруль-Мойше Оржиха о выдаче ему Тальновской мещанской управой удостоверения о том, что “Оржих” и “Орзих” есть одно и то же лицо”. 24 июля 1909 г. – 19 сентября 1909 г.

ДАКО. Ф. 1, оп. 118, спр. 412 “По ходатайству Сахар-Бере Ушеренка об исправлении в посемейном списке имени отца его Шлема на Шлиома”. 11 января 1911 г. – 31 марта 1911 г.

ДАКО. Ф. 1, оп. 131, спр. 286 “Циркуляри о подписи получателя на заграничный паспорт и о полноте и правильности переводов заграничных паспортов на французский и немецкий языки”. 1903 г.

Ермолович Д. И. **Имена собственные на стыке языков и культур**. Москва, 2001.

Зиндер Л. Р. **Общая фонетика**. Москва, 1979.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. І, спр. 25083 “Кримський А. Прислів’я записані в Бейруті 1897 р.”. Автограф чорнилами и карандашем. Девять тетрадей рукописных и четыре тетради напечатаны на машинке, 495 арк.

ІР НБУВ. Ф. X, спр. 1060 “Корнилович Михайло. Родові прізвища у айсорських біженців на Україні”. Машинопис, 5 арк.

Клоустон В. А. **Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни** / Пер. з англ. А. Кримського. Київ, 2009.

Кочерган М. П. **Основи зіставного мовознавства**. Київ, 2006.

Логачева В. К., Клышинский Э. С., Галактионов В. А. Современные методы практической транскрипции // **Препринты ИПМ им. М. В. Келдыша**, 2012, № 13. URL: <http://library.keldysh.ru/preprint.asp?id=2012-13> (дата звернення: 25.05.2020).

Мусячук В. А. Проблема передачі в’єтнамських власних назв українською мовою // **Східний світ**, 2010, № 3.

Посикалюк О. О. Право на транскрибований запис імені: аналіз норм законодавства та правозахисної практики // **Університетські наукові записки**, 2013, № 4 (48).

Практическая транскрипция фамилно-именных групп / Под ред. Р. С. Гиляревского. Москва, 2004.

Прізвища українські й неукраїнські (з різних джерел) // **Хрестоматія з географії України: посібник для вчителя** / Упоряд. П. О. Масляк. Київ, 1994.

Реформатский А. А. **Введение в языковедение: Учебник для вузов**. Москва, 1947.

Реформатский А. А. Практическая транскрипция иноязычных собственных имён // **Известия АН СССР. Отделение языка и литературы**. Т. 19. Вып. 6. Москва, 1960.

Сердюченко Г. П. **Русская транскрипция для языков зарубежного Востока**. Москва, 1967.

Системы личных имен у народов мира / Редкол.: Р. Ш. Джарылгасинова, М. В. Крюков, В. А. Никонов, А. М. Решетов. Москва, 1989.

Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. **Власні імена людей: словник-довідник** / За ред. В. М. Русанівського. 3-тє вид., випр. Київ, 2005.

Софінська І. Д. Право на ім’я в Україні: конституційно-правове регулювання // **Часопис Київського університету права**, 2014, № 1.

Стефанчук Р. Право на ім’я // **Університетські наукові записки**, 2005, № 1–2 (13–14).

Суперанская А. В. **Теоретические основы практической транскрипции**. Москва, 1978.

Сухотин А. М. О передаче иностранных географических названий // **Вопросы географии и картографии**. Сб. 1. Москва, 1935.

Хамрай О. О. Транскрипція й транслітерація арабомовних текстів: від діакритики до просодичних шаблонів // **Східний світ**, 2012, № 3.

Хамрай О. О. Практична транскрипція іменних груп з теофорними компонентами арабського походження // **Східний світ**, 2015, № 4.

Яворська Г. М. Запозичення зі східних мов в українському правописі (деякі зауваження до проблеми орфографічного вибору) // **Східний світ**, 1996, № 2.

Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. Ярцева В. Н. Москва, 1998.

REFERENCES

Avidzba L. and Sikharulidze Z. H. (2012), “K probleme peredachi imen sobstvennykh v per-evodakh”, *Acta linguistica*, Vol. 6, Issue 2, pp. 115–122. (In Russian).

[Almazov Yu. B.] (2012), “Prizvyshcha kavkaz’kykh narodiv v ukrayins’kiy movi”, *Enkosayt*, March 27, available at: https://fam35.ucoz.ru/publ/prizvishha_kavkazkikh_narodiv_v_ukrajinskij_movi/1-1-0-10 (accessed May 25, 2020). (In Ukrainian).

Burba D. V. (2020), “Praktychna ukrayins’ka transkryptsiya vlasnykh nazv ta terminiv movy hindi: vidminnosti vid transkryptsiyi sanskrytu”, *Shidnij svit*, No. 2, pp. 113–126. (In Ukrainian).

Vakulenko M. (1999), “Naukovi zasady vidtvorennya zapozychenykh ta inshomovnykh sliv: invariantna transkryptsiya i transliteratsiya”, in *Visnyk knyzhkovoyi palaty*, No. 10, pp. 6–9. (In Ukrainian).

Vakulenko M. (1999), “Naukovi zasady vidtvorennya zapozychenykh ta inshomovnykh sliv: invariantna transkryptsiya i transliteratsiya”, in *Visnyk knyzhkovoyi palaty*, No. 11, pp. 15–18. (In Ukrainian).

Hopanchuk V. S. (2002), “Sim”ya, rodynnist’, svoystvo: ponyattya ta yurydychne znachennya”, in Hopanchuk V. S., *Simeyne pravo Ukrayiny: Pidruchnyk*, Istyna, Kyiv. (In Ukrainian).

Hudmanyanyan A. H. (2000), *Vidtvorennya vlasnykh nazv u perekladi*, Avto-ref. dys...d-ra filol. nauk, Nats. un-t im. T. Shevchenka, Kyiv. (In Ukrainian).

Derzhavnyy arkhiv Kyyivs’koyi oblasti (DAKO) [State Archives of Kiev region], Fund 1, Inventory 116, File 777 “Po khodataystvu Srul’-Moyshe Orzhikha o vydache emu Tal’novskoy meshchanskoy upravoy udostovereniya o tom, chto ‘Orzhikh’ i ‘Orzikh’ est’ odno i tozhe litso”. 24 iyulya 1909 g. – 19 sentyabrya 1909 g.

Derzhavnyy arkhiv Kyyivs’koyi oblasti (DAKO) [State Archives of Kiev region], Fund 1, Inventory 118, File 412 “Po khodataystvu Sakhar-Bere Usherenka ob ispravlenii v posemeynom spiske imeni ottsa ego Shlema na Shlioma”. 11 yanvarya 1911 g. – 31 marta 1911 g.

Derzhavnyy arkhiv Kyyivs’koyi oblasti (DAKO) [State Archives of Kiev region], Fund 1, Inventory 131, File 286 “Tsirkulyary o podpisi poluchatelya na zagranichnyy pasport i o polnosti i pravil’nosti perevodov zagranichnykh pasportov na frantsuzskiy i nemetskiy yazyki”. 1903 g.

Ermolovich D. I. (2001), *Imena sobstvennyye na styke yazykov i kul’tur: zaimstvovaniye i peredacha imen sobstvennykh s tochki zreniya lingvistiki i teorii perevoda: s prilozheniyem pravil prakticheskoy transkripsii imen s 23 inostrannykh yazykov, v tom chisle tablits slogovykh sootvetstviy dlya kitayskogo i yaponskogo yazykov*, R. Valent, Moscow. (In Russian).

Zinder L. R. (1979), *Obshchaya fonetika*, Vysshaya shkola, Moscow. (In Russian).

Institut rukopysu Natsional’noyi biblioteky Ukrayiny im. V. I. Vernads’koho (IR NBUV) [Institute of Manuscripts of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine], Fund I, File 25083 “Kryms’kyy A. Prysliv”ya zapysani v Beyruti 1897 r.”. Avto-graf chornilami i karandashem. Devyat’ tetradey rukopisnykh i chetyre tetradi napechatany na mashinke, 495 sheets.

Institut rukopysu Natsional’noyi biblioteky Ukrayiny im. V. I. Vernads’koho (IR NBUV) [Institute of Manuscripts of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine], Fund X, File 1060 “Kornylovych Mykhaylo. Rodovi prizvyshcha u aysors’kykh bizhentsiv na Ukrayini”. Mashynopys, 5 sheets.

Klouston V. A. (2009), *Narodni kazky ta vyhadky, yikh vandrivky ta pereminy*, Transl. from the Engl. by A. Krymskyi, A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, Kyiv. (In Ukrainian).

Kocherhan M. P. (2006), *Osnovy zistavnoho movoznavstva*, Akademiya, Kyiv. (In Ukrainian).

Logacheva V. K., Klyshinskiy E. S. and Galaktionov V. A. (2012), “Sovremennyye metody prakticheskoy transkripsii”, in *Preprinty IPM im. M. V. Keldysha*, No. 13, 18 p., available at: <http://library.keldysh.ru/preprint.asp?id=2012-13> (accessed May 25, 2020). (In Russian).

Musiychuk V. A. (2010), “Problema peredachi v”yetnams’kykh vlasnykh nazv ukrayins’koyu movoyu”, *Shidnij svit*, No. 3, pp. 192–197. (In Ukrainian).

Posykalyuk O. O. (2013), “Pravo na transkrybovanyy zapys imeni: analiz norm zakonodavstva ta pravozakhysnoyi praktyky”, in *Universytets’ki naukovi zapysky*, No. 4 (48), pp. 134–142. (In Ukrainian).

Prakticheskaya transkripsiya famil’no-imennykh grupp (2004), R. S. Gilyarevskiy (ed.), FIZMATLIT, Moscow. (In Russian).

“Prizvyshcha ukrayins’ki y neukrayins’ki (z riznykh dzherel)” (1994), in *Khrestomatiya z heohrafiyi Ukrayiny: posibnyk dlya vchytelya*, Compl. by P. O. Maslyak, Kyiv. (In Ukrainian).

Reformatskiy A. A. (1947), *Vvedeniye v yazykovedeniye: Uchebnik dlya vuzov*, Uchpedgiz, Moscow. (In Russian).

Reformatskiy A. A. (1960), “Prakticheskaya transkripsiya inoyazychnykh sobstvennykh imen”, *Izvestiya AN SSSR. Otdeleniye yazyka i literatury*, Vol. 19, Issue 6, pp. 529–534. (In Russian).

Serdyuchenko G. P. (1967), *Russkaya transkripsiya dlya yazykov zarubezhnogo Vostoka*, Nauka, Moscow. (In Russian).

Sistemy lichnykh imen u narodov mira (1989), R. Sh. Dzharlygasinova, M. V. Kryukov, V. A. Nikonov and A. M. Reshetov (eds), Nauka, Moscow. (In Russian).

Skrypnyk L. H. and Dzyatkiv's'ka N. P. (2005), *Vlasni imena lyudey: slovnyk-dovidnyk*, V. M. Rusaniv's'kyu (ed.), 3rd ed., Nauk. dumka, Kyiv. (In Ukrainian).

Sofins'ka I. D. (2014), "Pravo na im"ya v Ukrayini: konstitutsiyno-pravove rehulyuvannya", in *Chasopys Kyyvivs'koho universytetu prava*, No. 1, pp. 95–99. (In Ukrainian).

Stefanchuk R. (2005), "Pravo na im"ya", in *Universytets'ki naukovi zapysky*, No. 1–2 (13–14), pp. 83–97. (In Ukrainian).

Superanskaya A. V. (1978), *Teoreticheskiye osnovy prakticheskoy transkriptsii*, Nauka, Moscow. (In Russian).

Sukhotin A. M. (1935), "O peredache inostrannykh geograficheskikh nazvaniy", in *Voprosy geografii i kartografii*, Book 1, Moscow, pp. 144–145. (In Russian).

Khamray O. O. (2012), "Transkryptsiya y transliteratsiya arabomovnykh tekstiv: vid diakrytyky do prosodychnykh shabloniv", *Shidnij svit*, No. 3, pp. 94–100. (In Ukrainian).

Khamray O. O. (2015), "Praktychna transkryptsiya imennykh hrup z teofornymy komponentamy arabs'koho pokhodzhennya", *Shidnij svit*, No. 4, pp. 78–83. (In Ukrainian).

Yavors'ka H. M. (1999), "Zapozychennya zi skhidnykh mov v ukrayins'komu pravopysi (deyaki zauvazhennya do problemy orfohrafichnoho vyboru)", *Shidnij svit*, No. 2, pp. 140–151. (In Ukrainian).

Yazykoznanije. Bol'shoy entsiklopedicheskiy slovar' (1998), Yartseva V. N. (ed.), Bol'shaya Rossiyskaya entsiklopediya, Moscow. (In Russian).

Н. М. Зуб (Пуденко), О. О. Хамрай

Власні імена східного походження в офіційному документообігу України

Предметом цієї розвідки є огляд загальних тенденцій у переданні засобами української мови власних назв східного походження й шляхів уникнення непорозумінь і зменшення труднощів, пов'язаних із цим питанням. Окремо стоїть питання сучасного правопису власних назв у документах державного зразка.

Найчастіше "проблемними" є власні назви, що зазнали таких впливів:

- запозичення з російської мови;
- російська традиція написання;
- зміна прізвищ за традицією (перехід чи повернення до "історичної" форми власних імен згідно з традиціями свого народу);
- транскрипція й транслітерація, – проблема пов'язана із записом графічними засобами різних мов, посилена відсутністю відповідних аналогій при переданні відповідних фонем та графем;
- відсутність прізвища в національній традиції, а отже постає проблема: як бути з використанням триелементної моделі запису в українських документах;
- наявність в особі декількох імен, а також невідмінюваність окремих складників повної форми власних іменувань в українській мові;
- відсутність відповідних фонем та графем в українській мові;
- наявність у мові-джерелі частин мови, відсутніх в українській (наприклад, артикля);
- традиції діловодства, типові помилки, коли при наявності двомовного документа, транскрипцію (транслітерацію) виконано з європейської мови.

Окремі проблеми із зазначеного кола питань стосуються не лише "далеких народів Сходу", а й тих, що здавна проживають на території України.

Зокрема, архівні документи вказують нам на давність певних проблем у формі написання власних імен у документах. Питання вживання власних імен східного походження входило до кола інтересів академіка-сходознавця А. Ю. Кримського. Під час етнографічних досліджень з-поміж інших питань, що зацікавили вченого, були й прізвища та імена в арабів. Його записи, що залишилися в рукописах, засвідчують збір матеріалів та запис власних спостережень у цьому напрямку. Вчений прагнув їх зібрати та систематизувати і надалі, можливо, доопрацювати. З цією метою А. Кримський використовував специфічну систему транскрипції, яка є близькою до фонематичної, але іноді має риси фонетичної або практичної транскрипції. Зазвичай практична транскрипція використовується для передачі одиниць мовлення однієї мови стандартними засобами іншої та цілком визначається графічною системою останньої і тому не має містити додаткових символів. У транскрипції, використаній А. Кримським, наявні спеціальні додаткові символи, але їхнє використання має факультативний та оказіональний характер. Можливо, це сталося тому, що практична транскрипція,

з одного боку, має давати непідготовленому читачеві уявлення про звучання власних назв, а з другого – передавати їхнє звучання якомога ближче до оригінального, тому А. Ю. Кримський і непослідовно використовує додаткові символи. Вчений аналізує арабську класичну модель власних імен, яка поширилася на всі арабські країни, та її головні складники.

У межах нашого дослідження ми розглянули окремі конкретні приклади фамільно-іменних груп східного походження, які можуть правити ілюстративним матеріалом для окреслення ситуації в загальних рисах.

Станом на сьогодні можна констатувати, що, попри наявність певної кількості досліджень окремих аспектів східної ономастики, комплексні дослідження, які врахували б як проблему загалом, так і регіональну специфіку, практично відсутні. Так само відсутні й універсальні правила практичної транскрипції імен східного походження українською мовою.

Для розв'язання цієї проблеми необхідний комплексний підхід, який полягає в залученні фахівців з різних галузей знань до вироблення стандарту україномовної практичної транскрипції імен східного походження з метою впорядкування практики її використання в українському мовному просторі.

Ключові слова: відмінності у структурі фамільно-іменних груп різного походження, власні імена й географічні назви східного походження в українській мові, практична транскрипція, регіональні й етноконфесійні особливості фамільно-іменних груп

Стаття надійшла до редакції 4.10.2020